

UDVIKLING

AF

B E G R E B E T

T R O.

VED

DR. TH. *J. P. MYNSTER,*

RIDDER AF DANNEBROGEN, OG MEDLEM AF DEN KONGELIGE DIRECTION FOR
UNIVERSITETET OG DE LÆRDE SKOLER.

Naar Meddelelse ved Tale skal finde Sted, er det nödvendigt, at de Talende med de samme Ord forbinde de samme Begreber, og desto nödvendigere, jo bestemtere Talen skal være. Fra Ordforklaringer og Definitioner begynder derfor ethvert videnskabeligt Foredrag, og det kan ved første Öiekast synes forunderligt, at man, efter saa megen anvendt Möie for at anvise ethvert Ord dets bestemte Begreb, ikke er kommet videre dermed. Det bör ogsaa paaankes, naar det, som allerede var berigtiget, igien bringes i Forvirring, naar der yppes saa mangen lidenskabelig Tvist, som kunde været undgaaet, hvis man havde villet opfatte og anvende den allerede bestemte Talebrng.

Men derfor ville vi dog paa ingen Maade tiltræde deres Mening, der ansee næsten enhver videnskabelig Striid som en Ordstriid, söge Grunden dertil blot i en Misforstaaelse, som let maatte kunne hæves, og hvis Bestræbelser desaarfag kun gaae ud paa at finde Formler, som Alle kunde vedtage. Erfaringen viser noksom, hvor lidet denne Slags ireniske Forfög före til Maalet; Uenigheden udspringer af en langt dybere lig-

gende Aarfag, end af en forskiellig Brug af vilkaarlige Betegnelser, og hine overglattende, undvigende Formler berolige fielden og kun for kort Tiid de Stridende. Thi af Hiertets Overflödighed taler Munden, og fikkert ikke blot i den fædvanlige löfe Samtale, men endnu mere i den videnskabelige overlagte Tale. Förend Nogen vælger Udtrykkene, har han Noget, han vil udfige; derfor kiendes det let, af hvilken Aand Nogen filosofherer, efter de Begreber, for hvilke han föger Ord, efter det Omfang og det Værd, han tillægger viffe betydningsfuldere Ord, og efter den hemmelige Tilböielighed eller Uvillie mod dem, som ofte lader sig tilfyne. Thi hvis endog Ordene fra fört af for en stor Deel have været vilkaarlige Tegn, da ere de det ikke mere; ingen Tænker kan dog skabe sig et ganske nyt Sprog, men han maa gaae ud fra det Vedtagne, hvilket han skal udvikle og bestemme, men ikke kan forvandle; heller ikke formaaer han ved sine Definitioner ganske at udtömme Ordenes Betydning, men Bibegreber hænge stedse ved fra den almindelige Talebrug, og disse Bibegreber lade sig ofte ikke udrydde ved al Philosophernes Anftrengelse. Talen er grundet i Menneskets Natur; nödvendige Forestillinger have stedse havt deres Udtryk, og ville stedse beholde dem, og disse Udtryk ville forftaaes i deres Grundbetydning, hvor vanskelig end denne kan være at forklare, og hvor mange Misgreb der end kunne begaaes ved Forfögene derpaa. Det ikke speculative Menneske, siger Jacobi, havde talt, længe förend Philosopherne begyndte at tale, og förend nogle Philosopher efterhaanden bragte det dertil, at Brugen af Sproget

blev omvendt, og Tingene maatte rette sig efter Ordene, som tilforn Ordene havde maattet rette sig efter Tingene *).

Det Sagte finder færdeles Anvendelse paa Ordene Tro og Fornuft, om hvis Betydning der har været og er faa megen Striid, hvilken let maatte have kunnet bilægges, derfor det var de philosophiske Skoler tilladt vilkaarligen at knytte et selvbestemt Begreb til ethvert Ord. Men Mennesket födes i Troen, har man med Rette fagt; Troen er en af hans Sinds nödvendige Handlinger, og vilde man ikke tillade ham at kalde denne Handling Tro, da maatte han föge et andet Navn derfor; men denne Tvang modfætter han sig med al Ret, fordi Philosophen skal opfatte den rigtige Sprogbrug, og ikke fortrænge den. Hvor meget man endog kritiferer, indskrænker, anklager Fornuften, den bliver dog ved at paaftaae sine Rettigheder, og Mennesket fornemmer stedse, at hans Fornuft vil trænge op til de höieste Gienstande, ja at det er Fornuften, der fætter ham istand til at troe, hvad enten man vil tillade den det eller ikke.

Vi blive her fornemmeligen staaende ved Betragtningen af Ordet Tro. Dette Ord er brugt igiennem faa mange Tider, under faa forskiellige Omftændigheder, at det vel maa have modtaget mange Slags Modificationer, og man kan ikke undres over, at det hos græske Philosopher findes i en anden Betydning end i Leibnitz's eller Bayles Skrifter. Hvo der vilde følge dette Ords Historie giennem de forskiellige Tider, vilde dog uden Tvivl finde, at det aldrig ganske har tabt sin Grundbe-

---

*) David Hume über den Glauben S. 102.

tydning, og at man i de Syftemer, hvor man har tillagt det en anden Betydning, har maattet föge et andet Udtryk for det, der hos de Flefte bar Navn af Tro. Her indskrænke vi os for det Meste til den nyeste Tiid, og ville giöre opmærksom paa, hvilken Sindets Handling det er, der nu efter almindeligt og conseqvent Sprogbrug betegnes med Navnet Tro.

Jeg figer: Sindets Handling; thi Ordet Tro har ogsaa en objectiv Betydning, i hvilken man derved tilkiendegiver Indgrebet af de Sandheder, der troes; men denne Betydning er kun afledet, og behöver ingen videre Udvikling.

Som noget ganske Subjectivt, som en ubestemt Længsel, en dunkel Anelse, uden Tanker og Ord, have derimod nogle Nyere anset Troen. Saaledes Eschenmayer, der paa en fynderlig Maade synes at ville forbyde Mennesket at tænke paa det, han föler. Han sætter Troen i samme Række som Philosophien, og lader da först hiin begynde, hvor denne endes, lader Erkiendelse og Viden gaae over i en Tro og Anelse; hvis Reenhed den mindste Speculation vilde fordærve, og hvis Sprog kun er Bön, det er — efter hans Beskrivelse — et Sprog, som aldeles ingen Ord mere har *). Saaledes Görres, der skildrer Troen som en tilbedende Henfynken i det Guddommelige Væsen, en stille Sig-Taben i den evige Naturs Hemmeligheder, en længselsfuld Attraa efter det Helliges Nærhed, en tungfindig Henover-Tragten i den bedre Verden, en smæg-

---

*) Die Philosophie in ihrem Uebergang zur Nichtphilosophie S. 30.
35. 41.

tende Opløfelse i de indre fromme Følelſers lunkne Hav *) o. f. v. Jeg veed ikke, om diſſe ubeflemte Følelſer, fom Görres mener, i Særdeleſhed tilhøre Syden, men dette veed jeg, at fom det ikke var fra Sydens Lunde, faa var det ikke af hiin Smægtens og Henfynkens og Opløfelses lunkne og fvigefulde Hav, at Luther fremſtod; jeg veed, at denne Tro ikke er et Skiold, fom kan udflukke nogen gloende Piil, men at den, jo længere den driver fit Spil, deſto mere faaer Liighed med en klingende Bield. Enhver, der med Sandhed kan fige: jeg troer, maa ogſaa kunne forklare, hvad han troer; til alle Tider have de Trøende kunnet giøre Regnſkab for deres Tro, og ſtræbe ſtedſe at kunne dette fuldfændigere og klarere; heller ikke have fande Bedere pleiet at yttre deres Forlængſel kun i et Sprog uden Ord. Thi Tankens Lys er i fig ſelv ikke noget Fiendtligt og Vanhelligt, den ſkal ikke blot fyffelfætte fig med den udvortes Ankuelfe, men ogſaa med Følelfens Fylde, og denne udtømmes ikke, taber ikke ſin Varme, fordi den engang bevægede *hele* Sielen, og ikke trodfigen affondrede fig fra den tænkende Deel af Menneskets Væfen. Vel er der faare Meget, fom i en vis Henſeende er uudfigeligt, og Hiertets

---

*) Glauben und Wiſſen S. 115. — "Am meiſten verbitte ich rhetoriſche Zuthat, womit einige die einfache Lehre zu verbeſſern geſucht haben. In manchen Schriften ſolcher Verfaſſer hat mir das wohlbekannte Gewächs nicht anders gemundet, als ein bei ihnen fauer geworden Wein, den ſie, wie ſchlechte Wirthe, durch Honig oder Zucker aufzuhelfen ſuchen." Schelling i Jahrbücher der Medicin B. I. H. I. S. 10.

indre Liv er ikke beskrevet i noget metaphysiskt System; lige-
 faalidet som vi opflaae vore Naturlærer for at erfare, hvorle-
 des Lynets Pile slynges i Tordenkyen, eller hvorledes det
 vildtbevægede Hav skummer mod de bratte Klipper. Men ere
 der da ingen Ord udenfor Terminologiernes Rækker? Og li-
 gefom i den udvortes Natur enhver Gienstand, der træder
 tydelig frem, faaer sit Navn, hvortil dens Forestilling slutter
 sig, faaledes bliver ogsaa enhver Følelse, som har fundt og
 fuldt Liv, klar i Forestillingen, og faaer sit Udtryk i Talem;
 men at Ordets Betydning da ofte ikke videre kan forklares for
 den, som ikke fornam Følelsen i sit Hierte, kan ikke forundre
 os mere, end at vi ikke kunne beskrive den klarligen seete, med
 dens rette, for enhver Seende tydelige Ord betegnede Farve
 for den Blinde. Vel er der i Menneskets Bryst en Længsel,
 som intet Jordiskt stiller, en Veemod, som er uadskillelig fra
 den Erkiendelse, at vi her bære det Hellige i skrøbelige Kar;
 vel maa Hiertet mangen Gang skielve mellem Udvidelsen ved
 den iboende Kraft og den timelige Indskrænkning; men hvo
 vilde følge sin Hvile i denne Skielven, sit Standpunkt, svævende
 mellem Himmel og Jord? Hvad man faaledes skildrer, er kun,
 hvad Poiret kalder Sielens centrale Begiering, den udødelige
 Længsel efter Hvile i et uendeligt Lys *); men denne anseer
 han med Rette kun for en Evne eller Drift til Troen, ikke
 for Troen selv eller dens Gienstand, eller engang den Hand-

---

*) *De fide divina et ratione humana p. 16. (Cogitationes de deo, anima &
 malo. Amselod, 1685.)*

ling, hvorved Troen vindes. Hvo vilde og sammenblande Attraaen efter at see Lys med Lyfet selv, eller med Nydelsen ved dets Beskuelse?

Med ikke fynderligt förrer Held synes Fries*) og de Wette**) at have adskilt Troen fra Anelsen saaledes, at hvert af begge Ord skal betegne en færegen Overbeviisningsmaade i Sindet, og at Troens Gienstande ere Ideerne selv, Anelsens derimod dennes Anvendelse i Erfaringens Verden. Ved Anelsen komme saaledes Ideerne först til Liv, og udvikle sig i en Mangfoldighed, hvilken de ikke have i den nögne Skikkelse, hvori Troen opfatter dem. Hvad — mener de Wette — lader sig fige Mere over Ideerne af Evighed, Frihed og det Absolute, end at de ere? Dog er, ogsaa efter hans Forestilling, den Overbeviisning, at der er en Gud, Tro, og over denne Sætning er der fagt, og lader der sig fremdeles fige saare Meget, som paa ingen Maade fortjener at henkastes mellem Scholastikens unyttige Spidsfindigheder eller mellem en sig selv overstigende Fornufts vilkaarlige og meningslöse Paaftande. Derimod skal den Overbeviisning, at Verden er Guds Værk og Aabenbarelse, tilhöre Anelsen. Nu paaftaae vel begge de anförte Forfattere, at Viden, Tro og Anelse have en ganske lige Grad af Vished i vor Aand. Men i hvilket Sprog tilkommer Anelsen en saadan Rang? Hvo kan her ved Anelse forstaae Andet, end en af vor indre Natur, eller af Fornuften, fremgaaende Formodning om

---

*) Neue Kritik der Vernunft B. 2. S. 81 ff.

**) Ueber Religion und Theologie S. 9 ff.

Tingenes fande Væfen og Smmenhæng, hvilken Formodning dog ikke kan have den Grad af Vished, at vi troe den, thi ellers smeltede den fammen med Troen? Altsaa maatte vor Overbeviisning om den anførte Sætning, eller hvad Andet der anføres som henhørende til Anelsen, faafom: i Begivenhederne at see Guds Haand og deri at tilbede hans Almagt, eller over Menneskenes lavere Formaal at opdage et høiere o. f. fr. — vor Overbeviisning om alt dette, siger jeg, maatte faaledes kun være en Formodning, som vi ikke fordriftede os til egentlig at troe. Vil man ikke indrømme dette, da maa man uden Tvivl tilftaae, at Anelsens Sphære her ganske vilkaarligen er adskilt fra Troens.

I en anden Betydning have Andre, faavel i ældre som i nyere Tider, taget Ordet Tro, og derved forftaaet det Bifald, hvormed visse Lærdomme antages, ikke efter Fornuftgrunde, men blot efter Autoriteter; og denne Betydning have Flere, faavel af Troens Fiender, som af dens nidkiere, men ikke forftandige Venner, begierligen opfattet. Hine, som paa mange Maader fandt sig hindrede ved de paa overordentlig Maade aabenbarede Sandheder, man modfattede dem, som ikke vilde lade deres Tænkning Frihed indskrænke ved den Tro paa disse Sandheder, man fordrede af dem, fögte at nedværdige Troen, ved at forestille den som Fornuftens Arvefiende, som blind i sit Væfen, og opoffrende Menneskets ædleste Forrettinghed for at fælge sig under Autoritetens vilkaarlige, men mægtige Trældom. Disse, som ved at fölge Forftandens fvære og langsomme Vei fandt sig indviklede i mangehaande Tvivl, hvilke de ikke formaade at løse, som erfarede, at Tænkningen ved

at holde det Enkelte fast ofte maa slippe den Overkuelse, hvori der dog alene er Liv og Fylde, og hvori alene enhver Gienstand viser sig i sit rette Lys, vidste intet bedre Middel til at ende alle Vanskeligheder, end at anvise Forstanden og Fornuften blot det Timelige til deres Sphære, og derimod lade den himmelske Sandhed flige ned som et udvortes Lys, hvis Realitet maatte erkjendes, fordi det var feet at skinne i Verden. De glemte, at der behöves en Sands, for at skue Lyset, og at denne Sands havde de fornegtet; de bemærkede ikke, at Autoriteterne kun ere Stötter, hvilke Ingen föger eller anbringer, med mindre han har Noget, han vil stötte, og at först maa Sandheden være Mennesket kjer, först maa han allerede til en vis Grad troe den, förend han föger at retfærdiggjøre sin Tro, og forsvare den mod sine egne og Andres Indvendinger. Vel maa Alt, hvad der skal komme til Liv i Mennesket, först vækkes og udvikles ved Indvirkning udenfra; den hele Menneskeslægt behöver, som det enkelte Menneske, Opdragelse og Underviisning, og denne kunde kun meddeles ved det, vi i egentligere Forstand kalde Aabenbaring. Men med hvor klare udvortes Beviser Aabenbaringen end fremstiller sig, er der dog ingen sand Tro, för et indvortes Samtykke vækkes i Mennesket, som bifalder, ikke blot Beviserne, men Sandhederne selv. Vel kan en Sandhed til en Tiid være os fremmed, synes os unödvendig, endog synes os i en Striid med andre Sandheder, som vi endnu ikke formaae at löse, og vi kunne dog antage den, fordi den stötter sig paa en Autoritet, som vi finde os bundne til at hylde med uindskrænket Tillid. Derfor vi vare overbeviste om, at den Sætning eller

Lære, der faaledes paatrænger sig os, i sig selv var vort Væfen fremmed, eller modfigende, da kunde vi ikke antage den; men den Autoritet, vi følge, forviffer os om, at den maa staae i Sammenhæng med andre Sandheder, kun at vi endnu ikke have indseet denne Sammenhæng, at den maa være skikket til ligefom at gribe ind i vort Væfen, og finde Gienfvar der, kun at vi endnu ikke have følt det. Hvis nu end det Bifald, vi paa faadan Maade skienke en Sandhed, kan kaldes Tro, da maae vi i det mindste tilstaae, at denne Tro er middelbar og afledet, at vi i den kun have en ufrugtbar Eiendom, og at den først bliver levende, naar Sandheden paa en umiddelbarere Maade trænger ind i vort Inderste, og smelter sammen med vor övrige Overbeviisning. Selv da, naar vi underkaste os en Autoritet, og retfærdiggjøre denne Underkastelse ved saakaldte udvortes Grunde, da kan dog den sidste Grund i disses Række ikke atter være en Autoritet, men vort Bifald grunder sig tilfidst paa den umiddelbare Fölelse, ved hvilken vi skielne Sandt fra Ufandt, og denne Fölelse er det egentlig, vi kalde Tro.

Dog dette er, hvad vi nærmere skulle udvikle, og for at kunne dette, maae vi fornemmeligen betragte Troen i dens Forhold til Viden. Vi træffe her paa tvende Forestillingsmaader, af hvilke den ene sætter Tro under Viden, den anden derimod omvender Forholdet. Begge Forestillingsmaader ere meget gamle, og skiöndt de begge fra forskielligt Synspunkt kunne anbefale sig ogsaa for den upartiske Overveielse, kan man dog ikke miskiende den forskiellige Aandsretning, hvoraf de

ere fremkomne, og som bevægede mange Tænkere til at see Sagen udelukkende fra eet Synspunkt.

Allerede Hildebert fra Lavardin, i det ellefte Aarhundrede, siger: Troen er en frivillig Overbeviisning om Ting, som ikke falde i Sandferne, höiere end Mening, ringere end Videnkab *). Denne Stilling af Troen, mellem den mestendeels vilkaarlige Mening og den apodiktiske Videnkab, er fiden bleven meget almindelig, saa at endog Nogle, hvoriblandt Reinhard **), kun have antaget det Sandfynlige for Troens Gienftand. I Særdeleshed erindres vi her om Kant, hvis Førefstilling om Forholdet mellem Mening, Tro og Viden i faa mange Henfeender er mærkværdig. Ogfaa han antager alene Viden for en faavel fubjectiv som objectiv tilfrækkelig Erkiendelse, altsaa for fuldfændig Overbeviisning. Men da efter hans Lære Videnkab kun er muelig om Erfaringsgienftande, eller faadanne, som ere Tidens og Rummets Former undergivne, saa er det ogfaa kun i denne Sphære, at en faadan tilfrækkelig Erkiendelse finder Sted. Men ogfaa her, i Sandfeverdenen, ere mange Gienftande, der, efter vore Eyners Befkaffenhed, ikke kunne forekomme i vor Erfaring, og derfor vi da ville tillade os en Dom om disse, kunne vi vel efter Grunde finde Noget sandfynligt, men dette bliver dog ftedfe

---

*) *Fides est voluntaria certitudo absentium supra opinionem et infra scientiam constituta.* Hildeberti tractatus theologicus c. I. (See Tennemanns Geschichte der Philosophie. B. 8. S. 109.

*) System der chr. Moral. 3. Ausg. 2 B. S. 208.

kun en *Mening*, eller en faavel subjectiv fom objectiv utilstrækkelig Dom, faafom naar vi antage fornuftige Indvaanere paa andre Planeter. Hvad derimod de faakaldte overfandfelige Gienftande, Gud, Frihed og Udödelighed, angaaer, da kunne disse ikke forekomme i Erfaringen; om dem er derfor ingen Viden muelig, og da man ikke tör tillade sig at mene, uden i det mindste at vide Noget, hvortil den i sig selv problematiske Dom kan knytte sig, for at blive Mere end vilkaarlig Opdigtelse, faa finder herom heller ingen Menen Sted, men Tro, eller en Dom, fom er subjectiv tilstrækkelig, uagtet vi maae tilftaae, at den i objectiv Henfeende ikke er det. Ved videnskabelige Grunde komme vi, efter Kants Lære, aldrig til Overbeviisning om, mindre til Indfigt i hine höie Gienftande, men den Tillid, hvormed vi antage dem, beroer paa vor Forpligtelse til at befordre Henfigter, fom Sædelighedens Lov foreskriyer os, men hvis Opnaaelse, efter al vor Indfigt, kun er muelig under Forudsætningen af, at Mennesket er fri, at der er en Gud og en bedre Verden, hvorvel vi ikke kunne indfee Mueligheden, men heller ikke Umueligheden deraf. Troen er altsaa et Udtryk af Beskedenhed i objectiv, men af fast Tillid i subjectiv Henfeende, og dens Overbeviisning er ingen logisk men en moralsk Vished*).

Vi inlade os her ikke i nogen Underfögelse af den fortræffelige Mands, af en höift skarpfindig Tænkning og af

---

*) Kritik der reinen Vernunft. 4 Ausg. S. 848. Kritik der Urtheilskraft. 2 Aufl. S. 454.

en dyb Agtelse for Ret og Pligt fremgangne Syftem i det Hele, kun angaaende hans noget vilkaarlige Brug af hine Ord tillade vi os nogle Bemærkninger. Ikke blot synes det Forbud, selv efter Kants Principer, ubeføiet, hvorved al Mening og enhver Hypothese om Menneskets tilkommende Tilstand strax afvises, thi denne er ogsaa en Gienstand for muelig Erfaring, og lige-
 faavel fom vi tör tillade os at mene Noget om andre Kloders Indvaanere, tör vi ogsaa knytte Formodninger om Menneskets Tilstand i en anden Verden til allerede bekjendte Sandheder, naar vi kun ikke holde disse Formodninger for Mere, end de ere, ikke indrömme dem störr Grad af Sandfynlighed, end dem tilkommer. Men i Særdeleshed sees det ikke, hvorledes Kant kan negte den af ham skildrede Tro Navn af en logisk Overbeviisning, da den juft grunder sig paa Slutninger fra et Givet, nemlig fra Morallovens Fordring, fom skal realiseres, men ikke kan det uden under visse Betingelser, hvilke maae antages, faafom de, efter al menneskelig Indfigt, ere de ene-
 ste muelige, og man ganske sikkert kan vide, at Ingen kiender andre Betingelser, fom kunde træde iftedet*). Naar altfaa, efter denne Betragtningmaade, Overbeviisningen om Villiens Frihed ikke er umiddelbar knyttet til Menneskets Bevidsthed, Troen paa Gud ikke oprunden fom en umiddelbar Erkiendelse, naar Gud herefter bliver et, Mennesket fremmed Væsen, til hvis Samfund Mennesket ikke kan oplöfte sig, men Forestillingen om Gud kun fremkommer fom en Tanke, der er grundet,

---

*) Kritik der reinen Vernunft. S. 856.

ikke paa Fölelse eller paa umiddelbar Nærmelse, men paa en Slutning, da er jo Overbeviisningen her just aldeles logisk, uagtet der sluttet fra en moralsk og ikke fra en Erfarings-Sandhed.

Det er bekiendt, at senere Philosopher ikke have villet erkiende de Grændser, inden hvilke Kant alene vilde indrømme Videnskaben Ret at giøre sig gieldende. Det er kun paa korte Tider, at Tænkerne underkaste sig en Bestemmelse, som i Grunden forbyder dem at *tænke* paa det, som maa være dem det Vigtigste. Mennesket har en Drivt til at udgrunde, som stedse yttres sig paa ny, og stedse vækker Sielen til at føge, ikke blot Formodning og Anelse, men Vished og Erkiendelse om de Gienstande, uden hvilke Alt, hvad der fylder Sandsten og fyffelsætter Tænkningen, kun bliver en subjectiv Leeg, en Dröms betydningsløse Blendværk. Ogfaa föler han, at der er Det i ham, som naaer ud over den Klöft, der fra faa mange Sider adskiller ham fra det Evige, og at han ikke behöver at ansee dette som sig aldeles utilgængeligt. Derfor skal den Troende ikke forestilles som den, der, halv formastelig, föföger at kige ind bag et Forhæng for at skimte, hvad egentlig skulde være skiult for enhver Dödeligs Öie, uvis, om han dog skimter rigtigt; men Troen er en Forbindelse mellem det Tilkommende og det Nærværende, mellem det Evige og det Timelige; faaledes alene faaer den Indhold og Liv, faaledes tör ogfaa Videnskaben nærme sig dens Helligdomme, omendskiönt det stedse bliver vist, at Troen förer Mennesket længere, end Videnskaben formaaer at fölge. Vi kunne derfor ikke bifalde Schelling, naar han erklærer, at Philosophien

giör Troen overflödig, i det Philosophiens Væfen bestaaer deri, at den i klar Viden og beskuende Erkiendelse befinder, hvad Ikke-Philosophien mener at gribe i Troen, og at Philosophiens Sphære er langt over Troens*). Hvad der i disse Ytringer forekommer os sandt, skulle vi fiden udvikle; her bemærke vi blot, at naar Schelling dog erkiender noget Höiere end Videnkab**), da maa han uden Tvivl tilftaae, at han opfatter dette Höiere i Tro, thi *han* vilde neppe sætte Anelfens Sphære over Troens.

Forskiellen mellem Tro og Viden bestaaer altsaa ikke deri, at hiin blot skulde være en Formodning eller en Anelse. Troen er ogsaa en Overbeviisning, det er, efter Sulzers træffende Beskrivelse, en klar og positiv Fornemmelse, at vi ikke kunne begribe Tingene anderledes, end vi begribe dem; vi anvende en vis Anstrengelse for at forestille os det Modfatte, og blive meget tydeligen Umueligheden deraf vaer***). At denne

---

*) Philosophie und Religion. S. 4. 7. I et senere Skrivt, har *Schelling* brugt Ordet i en höiere Betydning. "Die Tugend erscheint als Glaube, nicht im Sinn eines Fürwahrhaltens, das gar als verdienstlich angesehen wird, oder dem zur Gewisheit etwas abgeht, — eine Bedeutung, die sich diesem Wort durch den Gebrauch für gemeine Dinge angehängt hat, — sondern in seiner ursprünglichen Bedeutung als Zutrauen, Zuversicht auf das Göttliche, die alle Wahl ausschließt." Ueber das Wesen der menschlichen Freiheit, i philosophische Schriften. B. I. S. 480.

**) Jahrbücher der Medicin. B. I. H. I. S. 10.

***) Zergliederung des Begriffs der Vernunft, i vermischte philosophische Schriften, Th. I. S. 274.

Beskrivelse virkelig udtrykker det Væsentlige ved Overbeviisningen, maae endog de indrømme, som kun ansee det mueligt at komme til Overbeviisning ved rigtige Slutninger, thi alle Slutningers Vished beroer dog tilfiddt paa Modsigelsens Grundfætning, og denne Sætningens Vished er atter intet Andet, end den klare og positive Fornemmelse, at vi ikke kunne famle det Modstridende i eet Begreb.

Men hiin Mening selv paaligger det os nærmere at prøve. Det er nemlig Manges Forestilling, at vi ikke kunne vinde Overbeviisning uden ved Slutninger, hvis disse endog kun dunkelt ere gaaede igiennem Sielen; men i dette Tilfælde fortienner vor Overbeviisning kun Navn af Tro; ere derimod Slutningerne blevne os tydelige, og have vi udviklet dem for os i deres hele Række, da besidde vi Videnskab. Dog, er det ikke klart, at allerede den nævnte Modsigelsens Grundfætning ikke bliver os vis ved nogen Slutning? thi uden at forudfætte den ere vi aldeles ikke istand til at slutte. Men denne Sætning har intet videre Indhold, og af den alene lader ingen Videnskab sig aflede; Sielen maa altfaa være i Befiddelse af andre primitive Sandheder, der ligge til Grund for den Erkiendelse, som udfolder sig i Videnskaben. Al Kundskab ved Slutninger er middelbar og afledet; enhver paafølgende Sætning støtter sig paa en foregaaende, til hvilken den knyttes ved Slutningsfølger; men ved faaledes at stige op, maae vi dog snart eller seent komme til Sandheder, som ikke laane deres Vished fra andre, men ere umiddelbar viffe.

Vi erfare fremdeles, at der er Noget i os, som leder os, i det vi slutte, ja et Resultat, som ofte paatrænger sig os,

inden vi have naaet det ved vore Slutninger, og som flundom ikke vil vige, om end Slutningerne give os et andet. "Et System, siger Fichte, kan i det Hele være rigtigt, uagtet dets enkelte Dele ikke have den fuldkomne Evidents. Hift og her kan der være fluttet urigtigt, Mellemfætninger kunne være overfprungne, Sætninger, fom kunne og fskulle bevifes, kunne være opffillede uden Beviis eller urigtigen bevifte, og de vigtigfte Resultater dog være rigtige. Dette synes umueligt; det synes, fom om en Haarbreds Afvigelfe fra den rette Linie nödvendigen maatte före til en Afvigelfe, fom maatte forfförre fig i det Uendelige; og faaledes vilde det ogfaa forholde fig, derfom Mennesket blot var et tænkende og ikke tillige et fölende Væfen, og hvis ikke Fölelsen ofte ved at foraarfage en ny Afvigelfe fra Raifonnementets lige Bane berigtigede de tidligere Afvigelfer, og atter ledede ham derhen, hvor han ved rigtig Slutning aldrig var kommen tilbage *)." Vi befidde altfaa en umiddelbar Erkiendelfe af Sandheden, fom er tidligere, end Slutningerne, og i hvilken den videnskabelige Underfögelfe maa erkiende fin Styrer og fin Dommer; thi hvor redeligen vi end ville modtage Sandheden, fom den er, föle vi os dog ikke fielden utilfredsffillede ved det, Underfögelfen hidindtil har lært os, vi ville mange Gange andre Resultater, end de, der endnu paa denne Maade ere bleven os klare; diffe Reful-

---

*) Ueber den Begriff der Wissenschaftslehre. S. 58 f. I den anden Udgave (S. 62) er Stedet forandret, men urigtigt aftrykt.

tater maae vi da forud have yundet, men paa en anden Vei end den videnskabelige *).

For Videnskabernes Dyrker, som faadan, er der kun Hæder og Fred i anftrengtet, sammenhængende, grundig Tænkning, og hvo der nogenfinde fandt Mod og Held til at betræde de Veie, der snart vinde sig dybt i det Forborgne, snart op i Höider, hvor det ikke er givet Mængden at beholde Fatning og klart Blik, vilde vel lade haant om det, han faae og vandt, eller höre det roligt, naar Nogen tillader sig at foragte den Anftrengelse, der vel ofte er fvær og haard, som nogen anden Livets Kamp, men i hvilken der tillige er en Frihed, en Udvikling af Sielens ædleste Kræfter, faa at Arbeidet har sin Lön i sig selv, som i sine Frugter? Men hvo turde paa den anden Side paaftaae, at Viisdommen kun har taget sit Sæde i den Lærdes Bogfal? Hvo turde negte, at ogsaa de, som ikke kunne og ikke skulle følge Videnskabens vanskelige Veie, kunne have en rigtig Foreftilling faavel om Livets Pligt som om dets Tröft, og at, som Plato figer **), den rigtige Foreftilling ikke er nogen flettere Förer, end Videnskaben? Dog have disse ikke

---

*) Herved löses den fophiftiske Sætning hos Plato, (*Meno. Ed. Steph.* p. 80.) at et Menneske umuelig kan söge, hverken hvad han veed, thi dette behöver han ikke videre at söge, eller hvad han ikke veed, thi da veed han jo ikke heller, hvad han skal söge. Han kan nemlig söge at erholde det i videnskabelig Klarhed og Sammenhang, som han tilforn kiender paa en anden Maade.

**) *Meno* pag. 97.

deres Kundskab middelbart, ved strengt sammenkiedede Beviser og Slutninger, altsaa have de den paa en anden og umiddelbarere Maade.

Hvor rigtig og sikker den umiddelbare Erkiendelse kan være, om den end ikke er understøttet af nogen videnskabelig Indsigt, viser sig dagligen i mangfoldige Erfaringer. Naar, som ikke fielden skeer, et udannet Menneske opfinder en Maskine, da har han en Kundskab, der veileder ham; han veed forud, at naar han sammenfætter Delene saaledes, da vil Maskinen kunne bevæges og opfylde sin Hensigt; og dette veed han, skiondt han maaskee ingen Mechanik har lært, og ikke kan udføre de Regninger, hvorved han skulde demonstrere sit Forehavendes Rigtighed.

Endog den videnskabelige Mathematiker erkiender ofte sine Sætningers Rigtighed, førend han har fundet Demonstrationen. Pythagoras havde umiddelbar Vished om, at Quadraterne paa Hypotenusen er saa stort som Quadraterne paa begge Katheterne, førend han endnu formaaede at bringe denne Lærefætning i Forbindelse med de allerede udviklede. Havde han tvivlet derom, da vilde han vel have opgivet det, sikkert ofte fejlflagne, Forfög paa at demonstrere Sætningen; men fordi han troede den, vidste han og, at der maatte kunne findes et videnskabeligt Beviis derfor, og blev ved at föge dette, indtil han kunde udraabe sit *εὕρηκα*.

Sandheden af et historiskt Factum erkiendes paa videnskabelig Maade middelbart ved at bringe det i Forbindelse med andre Facta og ved kritik at vurdere Vidnesbyrdene. Men ogsaa uden disse Underfögelfer kan dets Sandhed erkiendes, i

det vi umiddelbar fornemme, at dette intet Bedrag er; at her er Sammenhæng, Overeensstemmelse, Sanddruhed. Da *troe* vi dette Factum, medens vi mangel Gang ikke troe det, hvorimod vi dog ingen kritiske Tvivl kunne giøre giældende.

Ogfaa Forestillingen om Gud er oprindeligen en umiddelbar Forestilling. Den fremkommer ikke først som et Resultat af lange Slutninger, og naar den udenfra vækkes, da er det ikke strax en saadan Slutningsfølge vi søge at udvikle for at overbevise os om denne Forestillings Sandhed; men den anbefaler sig strax for ethvert Menneskes Fornuft, Følelse, Samvittighed, om han end ikke har fattet, hverken det ontologiske, eller det kosmologiske, eller det moralske Beviis for Guds Tilværelse; og det er den Forestilling, der allerede er i os, som driver os til at søge videnskabelig Klarhed. Men naar vi og slutte os frem til Gud, som til en *primus motor*, en Skaber, og faa fremdeles, da udtømmer det Begreb, som derved fremkommer, paa ingen Maade Forestillingen om Gud, som den levende Kilde til alt Godt, som det alfuldkomne Væsen. Forstanden søger paa sin Maade at begrunde og bestemme, at give Navn; men det er den umiddelbare Erkiendelse, som vækker og leder Forstanden, og hvad den skal nævne, maa Sielen allerede have kiendt.

Og denne umiddelbare Erkiendelse maa ikke forestilles som noget Ringere, der efterhaanden skal forsvinde, i det Sielen vinder videnskabelig Indsigt; thi ligesom det er den, der forud viser os, hvad vi skulle søge og stedse vedbliver at lede vor Forsken, faa er det ogsaa den, der igien maa forene, hvad Videnskaben paa en vis Maade adskiller. Thi ved

den videnskabelige Underføgefe ere vi nödfagede til i Tænkningen at affondre, hvad i Virkeligheden er forbundet; vi hæve det Enkelte ud, holde det fast, betragte det fra alle Sider, knytte det til det allerede fundne, og forbinde dermed atter noget Andet, fom i Systemet bliver det Sildigere, skiöndt det i sig selv var tilligemed Hiint.

Saaledes bliver Kundskaben mere og mere middelbar, men derfom Videnskaben under denne Syffelfættelse med det Enkelte, under denne Afledning og Udftykning, ikke skal forvandles til eenfidedige Paaftande, til kolde og tomme Ordklöverier, da maa Sindet ved en anden Handling famle i een Overkuelfe, hvad Systemet fordeler i fine lange Rækker. Saaledes kiender du kun Kildens Skiönhed, naar du feer den for dig, fom den udvælder af den rene, fulde Aare, og ikke derfom Nogen vilde tildryppe dig den i alle dens enkelte Draaber.

For denne umiddelbare Opfatten have vi to Navne: Beskuelfe og Tro. Begge Begreber ere hinanden nær beslægtede, men upaatvivlelig have vi i Beskuelfen en klarere og fuldkomnere Erkiendelse, end i Troen, hvorfor Marheinecke med Rette erindrer *), at Tro ikke lader sig prædicere om *Guds Viden*.

Vi indrömme altsaa Schelling, at hvor Beskuelfe kan vinde, maa Troen ophöre, uden derfor at tilftaae ham, at det er Philosophien mueligt at befidde Alt i beskuende Erkiendelse, hvad Ikke-Philosophien opfatter i Troen, thi der blive stedse Regioner, hvor det ikke er den Dödelige tilladt at skue, men

---

*) Grundlehren der christlichen Dogmatik. S. 22.

kun at troe, og for vor jordiske Tilværelse gielder stedse, hvad Paulus siger, at vi vandre i Tro, ikke i Beskuelse *).

Vel er en viid Mark til Beskuelse aabnet Mennesket i Sand-
ningerne, og da Troen ikke mere finder Sted, hvor der skues,
faa fortæner det nærmere at betragtes, med hvad Ret Hume
kunde anvende Ordet Tro paa Erkiendelsen af sandfelige Gien-
stande. Han bemærker nemlig, at skiönt Indbildningskraften
kan frembringe opdigtede Gienstande med alle Omstændigheder
af Sted og Tiid, kan fremstille dem, som for vore Öine, med
fuldt Anströg af Sandhed, just som de havde kunnet existere,
faa adkille vi dog disse Indbildningskraftens Fostre fra Forestil-
lingerne om det Virkelige, fordi de sidste ere ledsagede af en
egen Fölelse, som det er vanskeligt eller umueligt at beskrive,
men som Enhver kiender, fordi Enhver i ethvert Öieblik er
sig den bevidst; denne Fölelses rette og egentlige Navn, siger
Hume, er Tro **). Men forinden vi tilstaae ham dette, maae
vi först giöre en vigtig Forkiel. At den sandfelige Forestilling
er i vor Siel, dette troe vi ikke blot, men Bevidstheden deraf
paatrænger sig som uundgaaelig og uimodfigelig selv for den
meest Vantro. Endog den meest determinerede Skeptiker vil
ikke negte, at jo Forestillingen virkelig er tilstede i Sielen, hel-
ler ikke, at nogle Forestillinger ere, efter Humes Beskrivelse,
ledsagede af en stærkere, mere levende, mere tvingende, fa-

---

*) *διὰ πίστεως οὐ διὰ ἰδίου*. 2 Kor. 5, 7.

***) *Inquiry concerning human understanding; sect. 5. part. 2. i Essays and Treatises. Vol. 3. pag. 49 sqq. Baseler Udgave.*

flere, stadigere, Forestilling om en Gienstand, end de, hvis Oprindelse vi alene tilskrive Indbildningskraften. Her er Alt Beskuelse, som ikke tillader den mindste Indvending. Men spørge vi om de Gienstande, som ligge til Grund for de sandfelige Forestillinger, og ved hvis Indvirkning de fremkomme, da maae vi tilstaae, at efterdi Gienstandene ikke selv formaae at gaae over i Sandfen, endnu mindre i Sielen, saa finder i Henseende til dem ingen Beskuelse Sted, men alene Tro.

Vende vi Betragtningen ind i os selv, da finde vi der den umiddelbareste Erkiendelse i vor Selvbevidsthed, i "den rene oprindelige Apperception*)," hvorved vi sige Jeg. Her staaer Intet imellem Subjectet og Objectet; dette Jeg er et Noumenon, thi Selvbevidstheden gaaer ikke igiennem Sandfelighedens Former, en Substants, som bærer alle Accidenter; til denne Forestilling komme vi ikke ved nogen Slutning, thi vi besidde den umiddelbart; den er intet Begreb, thi den omfatter ikke flere Gienstande, men en Anskuelse, thi "den Forestilling, som kun kan gives ved een eneste Gienstand, er Anskuelse**), og da den ikke er sandfelig, fortienner den vel Navn af en intellectuel Anskuelse. Vel maae vi tilstaae, at det Væsen, som vi dog kalde vort eget, i mange Henseender skiuler sig for os, at der er Meget, som dog paa det Nærmeste angaaer os selv, hvilket vi kun opfatte i Troen; men i vor Selvbevidsthed passer dette Ord ikke mere, her see vi Anfigt til Anfigt.

---

*) Kants Kritik der reinen Vernunft. S. 132.

**) Sammefteds S. 47.

Jeg veed ikke tilfulde, om jeg tør anvende det Samme paa den høieste Gienstand for al Erkiendelse, om jeg tør sige, at Bevidstheden om Gud kan i den Frommes Siel være Mere end Tro, kan være Beskuelse. Det forekommer mig, at naar Nogen kan sige med hiin stille Betragter hos Goethe *): "hvorlykkelig var jeg, at tufinde fmaa Tildragelser tilfammen beviste mig ligesaa sikkert, som Aandedraget er Tegn paa Livet, at jeg ikke er uden Gud i Verden; han var mig nær, jeg var for ham;" naar den — hvorledes skal jeg udtrykke det? — den Overbeviisning, den Fornemmelse, at vi leve, röres og ere i Gud, smelter sammen med vor Bevidsthed om os selv, da er Tro ikke det ganske udtømmende Ord for den Klarhed, hvormed vi ere os os selv bevidste i Gud, og Gud i os; det forekommer mig, som om hiin Forjættelse: salige de Rene af Hiertet, thi de skulle see Gud, viser hen paa noget endnu større, end selv den Tro, hvormed Moses holdt hart ved den Ufynlige, som om han faae ham **). Men derfom allerede vort eget Væsen i faa mange Henfeender skiuler sig for os, da det høieste Væsen endnu langt snarere; og da er det i Troen, vi erkiende den, i sit Væsen og i sine Förelser, urandsfagelige Gud. Troen er her aldeles ikke et Udtryk for en svagere Overbeviisning; Tanken kan svimle, forvirres, i det den vil nærme sig den Uendelige, som opfylder alle Ting, men vi have ikke desmindre den meest positive Fornemmelse, at vort Sind ikke kan

---

*) Bekenntnisse einer schönen Seele. Werke B. 3. S. 174.

***) Hebr. II, 27.

opfatte Forestillingen om Gud anderledes, end som om den Uendelige og Allestedsnærværende; Skiebnerne kunne ligge for os indhyllede i en Nat, hvori vor Forstand intet Lys formaaer at bringe, og vi kunne dog paa det tydeligste blive Umueligheden vaer af at tænke os den Retfærdiges og Barmhertiges Forfyn bort deraf. Men saa urokkelig som vor Overbeviisning desuagtet kan være, saa lidet kunne vi dog sige, at vi her have hævet os til Beskuelse; vi troe, skiönt vi ikke see.

Vi blive altsaa ved den hellige Skrivts Forestillingsmaade; at Troen er Overbeviisning om det, som ikke sees*); den er en Overbeviisning, som beroer paa umiddelbar Erkiendelse, ligesaa vel som Beskuelsen, men denne Erkiendelse har i Troen mindre Klarhed, end i Beskuelsen. Da Forskiellen her kun er i Graden, saa kan det i enkelte Tilfælde være vanskeligt at bestemme, hvilket af disse Udtryk vi helst skulle vælge, men saasnart begge fierne sig længere fra hinanden, bliver den angivne Forskiel umiskielig.

Som den umiddelbare, er altsaa Troens Erkiendelse oprindeligere, nærmere, mere omfattende, mere levende og kraftig, end Videnskabens; og forsaavidt kunne vi ikke Andet, end tiltræde deres Mening, som sætte hin over denne. Videnskaben — hvis jeg maa gientage, hvad jeg paa et andet Sted har sagt*) — er ikke skabende, men betragende, den er en

---

*) Hebr. II, I.

*) Bemærkninger over den Kunst at prædike. I videnskabelige Forhandlinger ved Siellands Stifts Landemode B. I. S. 440.

Indfigt i Sandhedernes Sammenhæng (*catena veritatum*) men hvad den skal behandle og begrunde, maa andenstedsfra være givet. "Videnskabens og Systemets Henfigt, siger Fries *), er at bringe Orden og Tydelighed i vore Kundkaber, og hvo der haaber at opnaae Mere dermed, hvo der positivt vil udvide sine Kundkaber, han bedrager sig. Vi giøre i Systemet Intet, uden at vi bevise andre Sætninger af Grundfætninger; men denne Beviisførelse bestaaer blot deri, at vi hænge Slutnings-Kieder sammen, hvorved vi vise, at Conclusionens Sandhed allerede er indholdt i Præmissernes Sandhed." Disse Præmisses, eller sit egentlige Indhold, faaer Videnskaben ved en umiddelbar Erkiendelse, som er tidligere end den, altsaa for de sandfelige Gienstande ved Erfaringen, for de overfandfelige enten, hvor denne kan finde Sted, ved høiere, intellectuel Beskuelse, eller ved Tro. Derfor lærte allerede Anselmus af Canterbury, at Troen maa gaae forud for al Philosopheren over Religions-gienstande; thi i aandelige Ting træder Troen i Erfaringens Sted, og uden Erfaring kan man ikke naae nogen Erkiendelse; først maa man vide, at Noget er, før man kan undersøge, hvad og hvorfor det er **). Derfom Nogen da endog ikke vil tiltræde hans Mening, at man ikke skal føge Indfigt for at troe, da ville vi ganske samtykke, hvad han siger: jeg troer ogsaa dette, at derfom jeg ikke først har Tro, kan jeg ikke vinde Indfigt ***).

---

*) Neue Kritik der Vernunft. B. I. S. 278.

***) Tennemanns Geschichte der Philosophie. B. 8. S. II9.

***) *Neque enim quero intelligere, ut credam, sed credo, ut intelligam. Nam et hoc credo, quia nisi credidero, non intelligam. — Augustinus:*

Vi ville hermed paa ingen Maade betage Videnskaben det Mindste af den Anseelse, hvorpaa den har faa retmæssige Fordringer. Upaatvivlelig er Fromhed mere værd end Dogmatik, Retfærdighed end Moral, og hvad hiin bliver, naar den er uden Fromhed, denne, naar den er uden Følelse for Ret, Pligt og Kierlighed, har man ofte seet. Men paa den anden Side er Videnskaben en uundværlig Støtte for Sandhed, for alt Ædelt og Godt. Jeg har ovenfor anført Platos Ord, at den rigtige Forestilling (*ἀληθῆς δόξα*) ikke er nogen flettere Fører end den videnskabelige Indsigt (*ἐπιστήμη*). Forskiellen mellem begge har han i Særdeleshed udviklet i Theætetus og Meno; og mod den Indvending, at den Indsigtsfulde altid træffer Maalet, derimod den, som kun ledes af en rigtig Forestilling, undertiden skulde træffe det, undertiden feile, erindrer han med Rette, at hvo der altid har en rigtig Forestilling, ogsaa altid maa træffe. De rigtige Forestillinger, bliver han ved, ere en skøn Sag, faalænge de blive i Sindet, og virke da alt godt; men længe pleie de ikke at blive; det gaaer med dem, som med Dædalus Billedfötter, om hvilke man sagde, at de

---

*Aliud est credere, et aliud intelligere, et primum credendum est quod magnum et divinum intelligere cupimus. De libero arbitrio 2, 2. For-
dan. Brunus: Fides est principium omnis cognitionis, maxime vero
scientiæ, comprehendens omnes terminos, qui sunt per se noti, et, per
quos alia cognoscuntur. See Baumgarten-Crusius Einleitung in das
Studium der Dogmatik S. 69. Qui fide caret, nulla illi sufficit de-
monstratio. Huetii demonstratio evangelica p. 8.*

flöi bort, naar man ikke bandt dem; thi ogsaa de rigtige Forestillinger gaae bort af Menneskets Siel, naar man ikke binder dem ved at henføre dem til deres Grund; först herved bliver Forestillingen Indfigt, og da tillige blivende; og dette Baaend, hvorved Forestillingerne ligefom heftes til hverandre og til deres fælles Grund, er det, hvorved Indfigt adskiller sig fra den blot rigtige Forestilling *). Det er altsaa Videnskabens uvurdeerlige Fortrin, at Forestillingerne i den knyttes til hinanden, at de rigtige Forestillinger derved lettere adskilles fra blotte löse Tanker, at de faaledes sammenbundne Forestillinger mindre rokkes af Indvendinger og Tvivl, og at altsaa den, der er i Befiddelse af videnskabelig Indfigt, ikke blot kan glæde sig ved en klarere og mere udviklet Tro, men ogsaa med Mod og Lyft kan möde fiendtlige Angreb.

Hvor Troen er forskiellig, der afviger ogsaa Videnskaben, endog ved de skarpsindigste Underfögelfer, ofte i de meest divergerende Retninger; hvor der er den samme Tro, der maa det ogsaa være mueligt for dem, der formaae at vandre Videnskabens fvære Vei, tilfidst at enes i den samme videnskabelige Indfigt. Men hvorledes kunne Alle tilfidst mödes i Troens Eenhed? Vi tale ikke om, hvorvidt dette virkelig vil skee, efterdi der stedse bliver noget Frivilligt i Troen, og det staaer i Enhvers Magt, ikke at ville aabne Öinene, eller ikke at ville henvende dem til en vis Side, for ikke at see, hvad han ikke vil see. Men maa og skal maaskee Troen stedse

---

*) *Memo* pag. 97. sq.

være forskiellig hos de Forskiellige, faa at for de høieste og vigtigste Gienstande een Synsmaade maa være passende for den Ene, medens de Andre nödvendigen maae see dem paa en anden Maade? Saaledes vilde det forholde sig, dersom Menneskene vare af forskielligt Væsen, og deres Inderste ikke af samme Herkomst og Slægt. Men ligesom vi, naar Flere tvistes om en sandfelig Gienstands Skikkelse eller Farve, ikke tvivle om, at jo Tvisten kan bilægges, naar det blot kunde lykkes os at bringe dem alle faa nær hen til Gienstanden, og fremstille denne i en saadan Belysning, at selv den meest Kortsynede kunde see den; ligesom vi forlade os til, at ethvert fundt Öie vil være saaledes dannet, at de samme Omrids og de samme Farver ville frembringe de samme Indtryk deri, hvorvel vi ikke forud kunne bevise dem, at en saadan Overeensstemmelse finder Sted i Alles Organer: saaledes ere vi ogsaa forvissede om, at enhver fund Fornuft vil enes i den samme Tro om de højere Gienstande, naar vi blot kunne bringe disse nær nok til Enhver og bevæge ham til at henvende Betragtningen lige dertil, efterdi Gienstandene ere de samme for Alle, og Fornuften er den samme i Alle.

Vi have brugt et Ord, som leder os til den sidste Deel af vor nærværende Underfögelse. Det Spørgsmaal er nemlig endnu tilbage, hvilken Evne det er, der sætter Mennesket istand til at troe, eller ved hvilken Evne Mennesket faaer umiddelbare Forestillinger om overandskelige Gienstande. Paa dette Spørgsmaal tage vi aldeles ikke i Betænkning at give det bestemteste Svar: ved den høieste, ved *Fornuften*.

En Mand, hvis Skrivters Fortrin vi ikke ville forglemme over deres betydelige Mangler, har nylig givet et andet Svar; ikke Fornuften, siger han, men Hiertet er det Organ, hvoraf Religionen opfattes*). Saa lidet mærkværdigt end dette Svar i sig selv er, ville vi dog, uden at følge dets Udførelse igiennem alle Misforstaaelser, Vilkaarligheder og Modfigelser**), betragte det nærmere, fordi det kan tiene til at gjøre os adskillige hidhörende Udtryk tydeligere.

At det er i Hiertet, Mennesket troer Gud, ville vi alle sige, dog uden Tvivl helst i den ubestemtere Tale, ikke naar det just gielder at enes om en bestemt Talebrug, og allermindst naar Hiertet udtrykkeligen skulde affondres fra Fornuften. Thi hvad forstaaer man her ved Hiertet? Dog vel ikke den Deel af de menneskelige Indvolde, der kaldes faa? Nei, vil man svare, men Sindet, (vi kunne her bruge dette Ord lige med

---

*) Harms Briefe zur Verständigung über seine Thesen S. 98. Dass es mit der Vernunftreligion nichts ist. S. 101.

**) Hvad Leibnitz med sin sædvanlige Vaerksomhed siger, at der ofte er nogen Forvirring i deres Ord, som antage en Striid mellem Troen og Fornuften (*de conformitate fidei cum ratione. Theodicaa. Francof. 1739. Tom. I. p. 452*), det lader sig uden Tvivl sige i større Almindelighed, og har paa en meget paafaldende Maade viist sig i den Striid, der nu saa lidenskabeligen føres herom. Saaledes paastaaer Harms paa det forstaaede Sted, at den Sands, som er givet Mennesket til Opfattelsen af de guddommelige Ting, efter christelig Sprogbrug hedder Tro — med andre Ord, at Troen er den Sands, hvormed vi troe.

det tydske Gemüth, skiöndt Betydningen er noget forskiellig), det Inderfte i Menneskene; og mod dette Udtryk ville vi endnu mindre giöre nogen Indvending, allermindft derfom vi med Prof. Sibbern *) tör udlede Ordet Sind af at see (det Seende) ligefom *vous* af *voëiv*, fom i fin oprindelige Betydning fvarer til *idëiv* **). Enhver vil fige, at det er i hans ftille Sind, han troer Gud og overveier de guddommelige Ting. Men Ordet Sind betegner ikke en Evne, men fvarere, om jeg faa maa fige, en Region i Sielen, eller Sielen i det Moment, naar den famler fig til ftille Betragtning. Vi have altsaa heri endnu ikke det Svar, vi föge, og dette træder os förft nærmere, naar man figer, hvad egentlig synes at være Meningen: Troen er ikke i Forftanden, men i *Fölelsen*. At henføre Troen til *Fölelsen*, kan man med Rette paaftaae, er hiemlet ved en almindelig Sprogbrug, fom vi endnu bibeholde, naar vi ville tale med philofophisk Nöiagtighed. Saaledes figer Hemfterhuis i fin beröimte Dialog Ariftæus: »Mennesket har to Arter af Overbeviisning; den ene er en indvortes, i det veldannede Menneske uudslettelig *Fölelse*; den anden er et Værk af Raisonnement, det er, af et med Orden giennemfört Forftands-Arbeide. Den anden kan ikke beftaae, uden at have den förfte til enefte Grundvold; thi naar man ftiger op til de förfte Principier af alle vore Kundskaber, af hvilket Slags de end

---

*) Psychologie. D. I. S. 74.

***) S. Carus nachgelassene Werke. Th. 3. S. 110.

ere; da kommer man tilfiddt til Axiomata, det er, til blot Overbeviisning af Fölelse *)”

Det vil af alt det Foregaaende være klert, hvor aldeles vi tiltræde denne Yttring; men da Ordet Fölelse har flere Betydninger, maa det bestemmes, i hvilken Betydning det her skal forftaaes. Og da kan her fikkert ikke tænkes paa Fornemmelsen af Lyft og Ulyft, eller paa Eynen til denne Fornemmelse; thi ved denne faae vi ingen objectiv Kundskab, og lære vi ingen Axiomer. Men vi laane her Udtrykket fra Fölelsens Sands, ligefom vi, naar vi bruge Ordet Beskuelse eller Anskuelse, laane dette fra Synets Sands. Fölelsen er altfaa i denne Betydning nær beslægtet med Anskuelser, og tilkiendegiver en umiddelbar Forestilling. Naar vi fige, at vi föle en Sætnings Sandhed, da mene vi, at den ikke er et Foster af vor Indbildningskraft eller af en vilkaarlig Sammenfættelse, at vi heller ikke have sluttet os til den, eller, hvis vi endog have dette, at den dog tillige paa en anden Maade er gaaet over i Sielen; med andre Ord, at dens Rigtighed er os indlyfende ved en umiddelbar Forestilling om Gienstanden. Men denne Fölelse er altfaa i denne Betydning kun et andet Navn for umiddelbare Forestillinger; og vi spørge atter: hvilken Evne Menneket har, ved hvilken han er iftand til faaledes at föle, umiddelbar at erkiende Sandheden?

Upaatvivlelig ingen anden end Fornuften. Vel er dette Ord ofte brugt i Betydninger, hvori vi ikke kunde retfærdig-

---

*) Philosophische Schriften Th. 2. S. 216. f.

giöre dette Svar, men hvis Rigtighed vi heller ikke kunne erkiende. I ældre Tider fammenblandede man for en stor Deel Begreberne af Fornuft og Forstand, og ivrede især imod Fornuften, fordi det var blevet indført at modsætte Fornuftens Viisdom den aabenbarede; fordi man meente, at Mennesket havde ligefom en egen Fornuft, der ikke stemmede overeens med den guddommelige, der selv, hovmodig, vilde opfinde Sandheden, ikke modtage den. Men denne Forvendthed ligger ikke i Fornuftens Væsen, tværtimod maa Fornuften være forblindet, förend Mennesket modsætter sig de evige Sandheder, hvilke han ikke opfinder, men finder. Men intet Givet kan modtages uden Receptivitet, uden Evne til at modtage, og for en faadan Evne til at modtage det Höieste have vi intet andet Navn, end Fornuften. Det er Menneskets Fortrin for Dyrene, at han formaaer at være sig selv bevidst, og at blive sig Noget bevidst, som er höiere og bedre, end han selv; dette maa han da og formaae ved den Evne, ved hvilken vi alle siige, at han færdeles fortrinsviis udmærker sig fra Dyrene, og af hvilken ogsaa Den er i Befiddelse, som ikke kan tælles blandt de Kloge og Forstandige: ved Fornuften. Dette Ord er dannet af at fornemme; vi lede os ikke frem ved Slutninger, Resultatet er ikke et Foster af vore Tanker, men vi föle, beskue, fornemme. Ved Fornuften fornemme vi vort eget inderste Væsen, fornemme vi Tingenes dybere Sammenhæng; fornemme vi Gud og hans Stemme, saavel i de indvortes som i de udvortes Aabenbaringer; og vi kunne derfor ikke Andet, end tiltræde de grundige Tænkernes Mening, som ved Fornuft

i subjectiv Betydning, forstaae Receptivitet, Sands for det Overfandfelige *).

Andre have forklaret Fornuften som en Evne til Principier, til Ideer, til Selvbevidsthed; men skiöndt alt dette ligger i Fornuften, ere disse Begreber dog, selv for den subjective Betydning af Ordet, for indskrænkede. Men en aldeles vilkaarligen antagen Betydning er det, naar man med dette Ord kun har villet betegne Evne til at slutte, modfat Dömmekraft og Fatte-Evne, med andre Ord, naar man kun har villet tillade Fornuften at være en Deel af Tænke-Evnen eller Forstanden. Denne Betydning har man uden Tvivl kun vedtaget, fordi man meente, at det alene er ved Slutninger, at Mennesket hæver sig til höiere Erkiendelse. Det er derfor höist befynderligt, at de, der allermindst ville indrømme dette, og ellers allermindst helde til den Wolfiske Skole, i Henfeende til Betydningen af hiint Ord ville giöre fælles Sag med den. Det er paa ingen Maade den hellige Skrivts Autoritet, der tvinger dem; tværtimod er det kun alt for aabenbart, med hvilke uredelige Kunster de maae tvinge den for at udbringe deres Mening **). Hvis der endog fandtes Steder, hvori der

---

*) See *Jacobi* von den göttlichen Dingen und ihrer Offenbarung S. 199. f. Sibberns *Psychologie* §. 14.

*) Man see *Harms's* Skrivt: dasz es mit der Vernunftreligion nichts ist, S. 102, og efterstaae de anförte Skriftsteder! Hær fortæner det Kunstgreb at bemærkes, hvorved *Harms* har villet anvende Rom. 7. mod Fornuften, og at han da ikke engang har gjort sig den Umage at eftersee den græske Text, hvor han vilde fundet, at den Lov, mod hvilken Sydens Lov strider, og som *Luther* kalder das Gesetz

var sagt ligesaa meget Ondt om Fornuften, som i dem, Harms har anført, om Hiertet, hvilket han dog regner til Mennekets gode Side, eller i andre om Viisdommen, hvilken dog Ingen vil miskiende, da var det vel klart, at ligesom i disse Steder Talen er om det fordærvede Hierte, om en falsk opblæst Viisdom, saaledes kunde det kun være en forvendt, misbrugt Fornuft, der kunde antages at være Troen til Hinder. Men saadanne Skrivtsteder har Ingen at fremvise om Fornuften. Ordene *νοος, νοημα, διανοια, Φρην* oversættes sikkert rigtignost, som ogsaa i vor danske Bibel-Overfættelse er skeet, ved Sind, Tanke, Forstand; og derfor Ordet *λογος* nogensteds i det N. T. betyder Fornuft, da maatte det være, hvis jeg saa maa sige, paa det helligste Sted: *εν αρχη ην ο λογος, και ο λογος ην προς τον Θεον, και Θεος ην ο λογος*. Skrivten figer, at Gud giver os sin Lov, sin Aand, sin Kundskab i Hiertet,

im Gemütthe, hedder *ο νομος του νοος*, og at Paulus figer, at han tiener Guds Lov *τω νοϊ* (Rom. 7, 23-25). Ephes. 3. har Luther vel oversat: wir thaten den Willen des Fleisches und der Vernunft, men Texten har *των διανοιων*, og det er mærkværdigt, at dette samme, Harms saa forhadte Ord, *διανοια* findes Jer. 31. 33 i LXX, og Hebr. 8, 10 parallel med *καρδια διδους νομους μου εις την διανοιαν αυτων και επι καρδιας αυτων επιγραψω αυτους*. Jevnf. Hebr. 10, 16. *επι των διανοιων αυτων επιγραψω αυτους*. Saaledes hedder det og Math. 22, 37. *αγαπησεις κυριου του Θεου σου εν ολη τη καρδια σου, και εν ολη τη ψυχη σου, και εν ολη τη διανοια σου*. Derfor *διανοια* betyder Fornuft, hvo kunde da formene os ogsaa paa disse Steder at oversætte: i deres Fornuft, af din hele Fornuft? Men vi indrømme gjerne, at Ordet her snarere betyder: Sind, kun at da ogsaa Eph. 2, 3. og Kol. 1, 21. burde oversættes derefter.

men dermed figer den paa ingen Maade, at Hiertet er en egen Siels - Evne, og da den ikke har nævnet den Evne, hvorved Mennesket i Hierte og Sind opfatter det Guddommelige, faa er det os faa meget mere tilladt at nævne den, fom det er overensstemmende med vort Tungemaal's Natur.

Men hvilken er da den Siels - Evne, hvis Virksomhed menes at være, og ofte virkelig har været Troen til Hinder? fom, i fig felv en faa herlig Gave, fom nogen anden, dog ofte har villet tiltage fig et eenfidigt Herredömmе, hvorunder Menneskets övrige Anlæg ikke kunde trives? Vi have her atter et Ord at nævne, hvis Betydning vakler, men fom vi neppe kunne anvise anden Plads end denne: Forstanden. Det er denne Evne, vi anvende, naar vi reflectere över de modtagne Indtryk, naar vi villе hæve de Forefillinger, der allerede ere i Sielen, til Klarhed, henføre dem til hinanden, og bringe dem i en virkeligere Sammenhæng, end den tilfældige, hvori de ere opfattede. Men heraf er det klart, at Forstanden ikke er nogen umiddelbar Erkiendelses - Evne, men hvad vi stræbe at forstaae, maa allerede paa en anden Maade være os givet, de sandfelige Ting maa allerede have været i Sandfen, de höiere i Fornuften. Det er fremdeles klart, at vi kunne have opfattet Meget, kunne, i Erfaring og i Tro, besidde mangan rigtig Kundskab, fom Forstanden endnu ikke har naaet, eller dog ikke bemægtiget sig; thi Forstanden naaer stedse sine Gienstande langfommere, end Sandfen og Fornuften, ja der kunne endog være, og ere virkelig, Sandheder, hvilke den paa Menneskets nærværende Standpunct ikke formaaer at giennemtrænge. Derfor nu Forstanden ikke vil indrömmе dette, derfor den tillader sig at negte, blot fordi den ikke endnu

har begrebet, derfom den forfmaer at agte paa Tingenes dybere Sammenhæng, fordi denne ikke kan vorde den faa klar, fom den, hvori den daglige Erfarings Gienftande let ordne fig: da forftaaer Forftanden ikke fig felv, ikke fin Plads og Beftemmelse, tiltager fig enten Mere, end den tilkommer, eller forfømmer, hvad der tilkommer den at varetage. I begge Tilfælde er da Forftanden, uagtet al fin Hovmod, uagtet alle de glimrende Phænomener, hvori den i en vis Sphære kan træde frem, dog indskrænket; og mod en faadan Forftand gielde hine Ord: jeg vil tilintetgiøre de Forftandiges Forftand. Hvor ypperlig er derimod Forftandens Function, naar den, fra det Helliges höie Regioner indtil det daglige Livs Forviklinger, bringer Klarhed, Orden og Sammenhæng, og knytter tydelige Tanker til beftemte Ord! Heraf kan det forklares, at Sprogbrugen undertiden sætter Forftanden over Fornuften, thi fom Baumgarten-Cruſius med Rette erindrer *), flaaer det, at forftaae, overalt höiere, end det, at fornemme, og Begrebet af Selvvirkfomhed og Frihed ligger mere i hiint Ord, end i dette. Forftandens Forhold til Sands og Fornuft er det famme, fom Videnskabens til Erfaring og Tro; Videnskaben er Intet uden Erfaringens Mangfoldighed, uden Troens Dybde, men hvor diſſe ere tilftede, der er det Videnskaben, fom befæfter og forædler Befiddelfen, og Enhver, fom forftaaer hvad han figer, vil sætte den videnskabelige Kundſkab over den uvidenskabelige. Uden Forftand kan Ingen hverken tænke eller tale, derimod er det vel mueligt, faavel felv at føre et religiøſt Liv, fom at vække dette hos Andre, uden at denne Evne

---

*) Einleitung in das Studium der Dogmatik. S. 15.

er tilfede i fortrinlig Grad, eller uden at den er videnskabeligen uddannet. Men hvad der skeer, naar Nogen vover sig ud paa Videnskabens Kampplads, uden at kunne føre de Vaaben, som der udfordres, dette viser deres förgelige Exempel, som paa denne Maade fordunklede den ved andre Bestræbelser velfortiente Roes, og ikke alene gave sig selv, men det Hellege, de vilde forsvare, blot ved en Trodsen mod Forstanden, hvori denne kun alt for meget fattes, og hvorved Pauli Formaning maa rinde os ifinde: Vorder ikke Börn i Forstand, i Ondskab værer Börn, men i Forstand værer fuldvoxne *).

Dog, det er her ikke vort Öiemed at indlade os i en fuldstændig Underfögelse om Fornuftens og Forstandens Væsen og indbyrdes Forhold. Vi slutte derfor med Jacobis Ord: "der gives oprindelige, umiddelbar visse, aldeles positive Sandheder, som, uden Beviser, laante fra andre Kundskaber, göre sig gieldende i Sindet, som de höieste. Paa disse alene grunder sig hiin Hierte og Aand forædlende Tillid, som ikke kunde være, hvad den er, dersom dens Lys kun var Gienskin, dens Kraft kun laant **)." Denne tillidsfulde Overbeviisning, som fremkommer, naar Sandheden er kommen til Menneskets Inderste, og er optagen deri, kalde vi *Tro*; og denne *Tro* vil være desto renere, fastere, og mere levende, jo mere *Fornuften* hersker i Mennesket, den vil være desto klarere og mere beredt til at möde Modstandernes Angreb, jo mere *Forstanden* er udviklet.

---

*) I Kor. 14, 20.

**) Von den göttlichen Dingen. S. 90.
